

99-151-01

תולדות המחשבה המדינית-פרופ' משה הלינגר
תשפ"ב סמסטר ב' מועד א

משך הבחינה שעתיים

ללא חומר עזר

המלצה: התחילו עם ארבעת השאלות הקצרות ונסו לסיים אותן תוך 30-40 דקות כדי שישאר לכם מספיק זמן לשאלת החובה.

חלק א : ענו על שאלת החובה (60 נקודות. היקף התשובה עד שלושה עמודים). זמן לתשובה 45 דקות עד שעה.

התנ"ך מביע את דת היהדות שהיא דת מונותאיסטית- המאמינה שאל אחד ששולט על העולם. מצד שני יש גם אמונה ביהדות של בחירה חופשית "הכל בידי שמיים חוץ מיראת שמיים" הרמב"ם מפרש אמרה זו בצורה רחבה מאוד שלאדם יש בחירה חופשית כמעט בלתי מוגבלת. היהדות היא דת שמאמינה שיש לה מקום בכל תחום בחיים של האדם- ולכן אין הפרדה שם בין דת למדינה. גם מבחינת הגוף והנפש- משתמשים בגוף על מנת לקיים את עבודת האל אבל הגוף זה דבר טוב שאפשר להשתמש בו בצורה מתאימה. ביהדות יש מחלוקת מהו השלטון הרצוי- האם צריך שיהיה מלך בראש או לא. מצד אחד יש מצוות שטרתן היא ממש לשים מלך על עמ"י מה שמעיד שמלך זוהי הדרך הרצויה. ישנם גם הוגים שמסכימים עם דרך זו כמו הרמב"ם שהיה הוגה חשוב מאוד בספרד. מצד שני ישנן גם הוכחות לכך שמלך זה דבר שאינו רצוי. ניתן לראות דוגמאות לתפיסה זו בכמה מקומות. במשל יותם משווים את המלך לאטד שזהו שיח קטן וקוצני, יבש, בלי עלים. כלומר מראים שמי שרוצה למלוך זה האנשים שלא מגיע להם ושאינן להם מה לתרום ולהציע. העצים האיכותיים לא רצו לקבל את המלוכה כמו הגפן והתאנה. כך גם אצל בני האדם מי שיש לו מה להציע לעמ"י לא רוצה למלוך עליו. דוגמא נוספת ניתן לראות בנאום של שמואל, כשהעם מבקש ממנו מלך הוא אומר להם שזה דבר שלילי ואומר שהם רוצים להיות כאומות הגויים, הוא ממש נעלב מעצם הבקשה. כמו כן, גם כשהעם ביקש מגדעון למלוך עליו, גדעון מסרב ואומר שזה לא רצוי. כלומר, אמנם לא ברור אם מלך זה דבר רצוי על פי התנ"ך או לא אך מובן כי מלך לא יכול להיות עריץ ובכל מקרה יש עליו הגבלות שימנעו ממנו לעשות כל שירצה. ניתן לראות את ההגבלות על המלך בסיפור כרם נבות. מלך ישראל רצה לקבל את הכרם של נבות שסירב, אשתו הגויה הציעה לו שישים אותו ללוחם בקרב, הוא ימות ואז יירש את הכרם שלו. נבות באמת מת בקרב אז המלך נענש מת ושושלתו במלוכה נגדעה. מכך אנו לומדים שמלך הוא מוגבל ולא יכול להיות עריץ ולקבל מה שהוא רוצה.

היהדות דוגלת בצדקה- עזרה לנזקקים, לגר ליתום ולאמנה, לראות את האחר וישנה ממש מצוות צדקה לתת מעשר ממה שאתה מרוויח. היהדות היא דת שמצד אחד מאמינה בקניין פרטי, ברכוש ובכך שאדם יכול שיהיה לו חפצים משלו. מצד שני היא גם דת שמגבילה את הרכוש- שנת שמיטה, לקת שכחה ופאה, הצדקה כפי שנאמר ועוד.

היהדות היא מצד אחד דת פרויקולרית וקולקטיביסטית- היא מאמינה שהיהודים הם "עם סגולה" שהם נעלים משאר העמים ושיש להם סגולות מיוחדות מעצם היותם יהודים, בלי קשר להתנהגותם ולמעשיהם. יש גם ערך פרויקולרי לא"י, מדובר שזו ארץ האבות ושהיהודים צריכים לגור בארץ זו. יש חשיבות לא"י השלמה ולחיים דתיים בה. מצד שני יש לה גם אלמטים של אינדוודואליזם ואוניברסליות- היא מאמינה שכל אדם נולד "בצלם אלוהים" ולפיכך לכל אדם יש ערך מעצם היותו אדם, בכל אדם יש נשמה שזה חלק אלוהי ממעל. יש גם את חזון המשיח שבו רואים את כל העולם מאוחד מה שמעיד על האוניברסליות של היהדות. היהדות נמצאת כל הזמן במתח בין 2 התפיסות הללו ומנסה לגשר ביניהם.

היהדות השפיעה על העולם בצורות רבות. הנצרות התחילה מהיהדות וישו אבי הנצרות היה יהודי במקור. כל הנצרות מתחילה מהתנ"ך והברית החדשה מבוססת עליו לחלוטין. ישו דגל בהפרדת דת ומדינה בשונה מהיהדות "תורת 2 החרבות" אבל לקח ממנה רעיונות יסוד אחרים. למשל, מסרים של צדקה, חמלה ועזרה לאחר והרחיב אותם שיהיו ללא צדק. גם האיסלאם הושפע מהיהדות, מוחמד האמין שצריך להיות כמו משה כלומר כמנהיג דתי ופוליטי ביחד. היו בין היהדות לאיסלאם החלפות של משניות פילוסופיות והם הושפעו זה מעולמו של זה. למשל הם האמינו שיש לפרש את הקוראן בצורה אלגורית כמו הרמב"ם שפירש סתירות בצורה של משל. לדוגמא את הנחש בגן עדן הרמב"ם פירש כפרי דימיון ולא כנחש ממש. כמו כן, הוגים רבים הושפעו מהתפיסות ביהדות כמו אקווינס שהושפע במשנתו מהרמב"ם. אקווינס טען כמו הרמב"ם שהאדם הוא יצור תבוני וחכם. הוא אמר שאלוהים הוא מוסרי ושכל החוקים כפופים אליו. העולם הושפע מהיהדות בכך שהזכויות למלך הינן מוגבלות ושלא טוב שהמלך הוא עריץ.

אוגסטינוס היה פילוסוף והוגה דעות, הוא נולד לאם נוצריה ואביו לא היה נוצרי ולכן רק מאוחר יותר בחייו הוא התנצר. אוגסטינוס כתב כמה ספרים וביניהם 2 חשובים שמעידים על תפיסתו- "וידויים" ו"עיר האלוהים".

ב"וידויים"- אוגסטינוס כותב על חטא האדם הקדמון. בחטא זה האדם אכל מפרי עץ הדעת ומרגע זה תפיסתו התיאולוגית של אוגסטינוס הוא שכל העולם מושפע מחטא זה. האדם הוא בטבעו רע, הוא חמדני, תחרותי, ייצרי ולא מוסרי. ניתן לראות דוגמא טובה לכך בתינוק שמבטא את הייצריות והאגוצנטריות בשיא שלה. אמנם מאוחר יותר האדם לומד להסתיר יותר טוב מהתינוק את הטבע שלו אך הטבע עצמו אינו משתנה. הוא נותן דוגמא לכך ומספר וידוי שהיה ילד קטן ולמרות שלא היה חסר לו כלום הוא עבר לחצר של השכנים וגנב אגס מהעץ שלהם רק בשביל להנות מהחטא. אוגסטינוס נותן משקל גדול מאוד באמונתו לחטא האדם הקדמון והוא מושפע בכך מפאולוס שהיה אבי הנצרות.

ספר נוסף שכתב היה "עיר האלוהים". בספר זה הוא אומר שיש עיר אלוהית בשמיים שהוא משווה אותה להבל. בעיר זו כולם מתנהגים בדרך הראויה והנכונה. המוסר שולט ומתנהגים שם בדרך נכונה וטובה (דומה קצת לאפלטון בתפיסה שיש מדינה אוטופית). אחר כך הוא מתאר את העיר הארצית, אותה הוא משווה לקין. הוא אומר שהעיר הארצית היא לא טובה ולא רצויה, אך צריך אותה כדי שבני האדם היא הטבע הרע שלהם לא יהרסו אחד את השני ויהיה תוהו. כלומר, הוא אומר שמדינה זה דבר לא טוב ולא רצוי אך אין ברירה (תומס הובס אח"כ יושפע ממנו בהגותו).

אוגסטינוס והיהדות שניהם מאמינים בצורה מסויימת בחטא הקדמון. הרי הנצרות מבוססת על התנ"ך וישו היה יהודי במקור. אך השונה במקרה זה שאוגסטינוס רואה את החטא הקדמון כמשהו שהשפיע על כל האנושות מאז והאדם נהיה רע בטבע שלו. לעומת זאת היהדות לא רואה את החטא הקדמון כמשהו שמשפיע על נפשו של האדם היום. היא מאמינה שהאדם נברא בצלם אלוקים ולכן במקור הוא טוב ומוסרי. הוא יכול לבחור בבחירה החופשית שלו כיצד לנהוג אבל אין לו נטיות רעות בהכרח. כמו כן היהדות רואה ערך במדינת היהודים, יש מצוות על א"י ולכן זה נתפס כדבר טוב. לעומת אוגסטינוס שרואה את המדינה כחולי וכמשהו רע אך שחייבים. היהדות גם לא עושה שימוש בקין ובהבל כסממן לטוב ולרע.

לותר היה כומר נוצרי. הוא היה אבי הפרוטסטנטיות והאמין שהכנסייה צריכה לעבור שינוי מהיסוד ולחזור להגות המקורית של ישו. הכנסייה בתקופתו הייתה מושחתת, היה בה שוחד, זנות וקידום מקורבים. הכנסייה באותה תקופה דגלה בכך שהיא המתווכת בין האדם לבין אלוהים, אין קשר ישיר אלא רק דרכה והיא הצינור. לותר סלד מתפיסה זו והאמין שהאדם יכול לתקשר עם אלוהים בכל מקום ובכל זמן, הוא לא צריך את הכומר והכנסייה כמתווכים אלא כמורה דרך רוחני, מעין גורו שאומר מה טוב ומה רע. הוא גם חשב שהכנסייה איבדה את דרכה בכך שהפכה לקתדרלות מרשימות ועשירות מאוד, הכמרים אמרו באותה תקופה שככל שהקתדרלה גדולה ומרשימה יותר כך האל שומע יותר והתפילה תתקבל. לעומתם לותר החזיר את הכנסייה לצורתה המקורית וסבר שהכנסייה צריכה להיות פשוטה וצנועה. הוא גם האמין שיש לשתף פעולה עם השלטון כאשר עומד בראשו נסיך פרוטסטנטי. הוא פנה לנסיכים ואמר להם שהמאמינים שלו יקשיבו להם ויעשו את דבריהם וכך הוא קיבל "הגנה" מפני הכנסייה הקתולית. לותר גם עמד בדבריו וכאשר היה מרד של האיכרים כנגד האצולה הוא היה בעד דיכוי המרד לחלוטין. הוא האמין שהכנסייה צריכה להיות כפופה למדינה. אחד הדברים שהכי הפריעו וכאבו למרטין לותר היה שטר המחילה. הכנסייה באותה תקופה אמרה שמי שרוצה לבקש מחילה על חטא שעשה ולחזור בתשובה צריך לקנות שטר שיקברו אותו איתו. שטר זה עולה כסף וככל שהחטא יותר משמעותי וגדול כך השטר יעלה יותר כי המחילה יותר יקרה כביכול. לותר כעס מאוד על שטרות אלה כי זה הפך את הכנסייה למעין "מסחרה" גדולה והכמרים קבעו לאלוהים מתי הוא סולח ואיך מהפכה זו גרמה למלחמה גדולה מאוד בין הפרוטסטנטים לקתולים, כל אחד האמין בדרכו ושצריך לפעול רק על פי האמונה שלו. לבסוף הכריעו שהמדינה תהיה לפי הדת של המלוכה, אם המלוכה קתולית אז המדינה קתולית ואם המלוכה פרוטסטנטית אז כך גם המדינה. בגלל הטראומה שהיה ממלחמות הדת זה השפיע מאוחר יותר על ליברליזם ועל התפיסה של חופש דת- כלומר שכל אחד יאמין באיזה דת שהוא רוצה. לדוגמה- ג'ון לוק צמח מהתפיסה הזו והאמין בחופש דת אך עדיין לא בחופש מדת (כלומר עדיין לא היה מקום לאתאיסטים). מרוב הטראומה הגדולה לקח הרבה זמן גם עד שביקרו את האיסלאם על התנהגותו כי האמינו שלא רוצים לבקר דת אחרת. השפעה נוספת של לותר הייתה מבחינת הציות המוחלט למדינה, יש כאלה שבהמשך לקחו את זה צעד קדימה למקום פשיסטי וקומוניסטי והאמינו בציות מוחלט למנהיג בלי לערער עליו או לחשוב אם הוא טועה (כמו מה שאח"כ קרה לנאצים). הייתה לו גם השפעה על כך שהדת הוא דבר פרטי ואישי ולכן יש כאלה שלקחו זאת למקום של הפרדת דת ומדינה. הוא הרי אמר שהכנסייה לא צריכה לקחת בעלות על אמונה ולכן מאוחר יותר לקחו את זה למקום שהמדינה לא צריכה להיות הבעלים של הדת ושכל אחד יאמין במה שמתאים ונכון לו.

צווינגלי השפיע מאוד על שווייץ בהגותו. צווינגלי היה פילוסוף והוגה דעות פרוטסטנטי, הוא למד הרבה מאוד מהתנ"ך ומהברית הישנה. הוא הסתכל על הברית של אלוהים עם עמ"י בהר סיני והאמין שככה צריך להיות גם במדינה מערבית. בהר סיני עמ"י בחר בעצמו את ההגבלות שלו- התנ"ך והוא למד מזה על תפיסה מדינית עכשווית. הציבור צריך לעשות ברית עם המנהיגים שלו ולבחור בעצמו את המנהיגים והשלטון, הציבור צריך לקבל על עצמו מרצון את האמנה החברתית וההגבלות כמו שעמ"י הגביל את עצמו באמצעות המצוות בהר סיני. הוא גם הסתכל על 12 השבטים ואמר שזה טוב שהמדינה מחולקת למחוזות ובאמת ניתן לראות ששווייץ מחולקת לקנטונים. יש שם גם חשיבות שהעם עצמו יבחר ולכן עד היום יש שם משאלי עם שמבטאים בצורה החזקה ביותר את הדמוקרטיה של האדם- האזרחים משפיעים מאוד על כל החלטה לא רק באמצעות נציגים אלא הם בעצמם בוחרים ומצביעים. במדינות אחרות כמו ישראל אמנם האזרחים בוחרים את הנציגים אך אין השפעה ישירה על החלטות. זה דבר מאוד מיוחד במדינות מערביות.

קלווין היה גם פרוטסטנט. הקלווניסטים האמינו כמו לותר שיש מקום למדינה ושיש לה חשיבות. היו 2 סוגים של קלווניסטים. סוג אחד היה הרוב במדינות ולכן שלטו שם באמצעות מועצת זקנים והייתה להם השפעה מה יהיה במדינה. הסוג השני היה המיעוט במדינה, לכן המדינות שהיו קתוליות ברובן רדפו אותם והתעללו בהם. לכן במדינות אלו צמחה תפיסה אינדיבידואלית וליברלית שמאמינה שלאדם יש זכויות בלי קשר למה שהוא מאמין בו. מגיע לכל אדם את הזכות להאמין במה שיחפוץ בו ושיהיה זכות טבעית של חופש דת. גם תפיסה זו השפיעה בעתיד על לוק שהאמין שלכל אדם מגיעות זכויות טבעיות מהרגע שבו נולד בלי קשר למעשיו או לאמונתו. לוק דגל בעיקר בזכויות קניין, דת ובפוליטיקה כלומר בהפרדת רשויות. גם ההפרדת רשויות הושפעה מהקלווניסטים בכך שהאמינו שהדת זה דבר פרטי ואינדיבידואלי ולכן המדינה לא צריכה להתערב בו ולהשפיע עליו.

ג'ון רולס היה מההוגים שהאמינו בליברזלים של רווחה ויש כאלה שאומרים שאף יש נטייה לסוציאליזם דמוקרטי. הוא הביע את משנתו דרך חלוקת עוגה. כאשר שני אנשים רוצים לחלק ביניהם עוגה הראשון מחלק את העוגה ל-2 חלקים שבעיניו שווים ואז השני ("החלש יותר") בוחר ראשון איזה חלק הוא רוצה. כך אפשר לדעת בוודאות ששני האנשים יוצאים מרוצים מהחלוקה- גם הראשון שבעיניו שני החלקים שווים וגם מי שבחר את החלק ראשון שבעיניו לקח את החלק השווה יותר. כך יש להסתכל על חלוקת הכלכלה בעולם- צריך להסתכל דרך העיניים של החלשים על מנת שהם "יבחרו קודם". איך ניתן לעשות זאת? ע"י מסך הבערות, כלומר הסתכלות דרך מסך חלק ללא קשר לזהות כמו מין, גזע, דת, פוליטיקה ועוד. מקבלי ההחלטות בעיקר בעיניים הכספיים לא צריכים לתת לשיקולים קודמים לתת להם להשפיע על החלוקה הצודקת של הכסף, הם צריכים להרגיש כאילו גם הם יכולים להיות בצד הנזקק וככה אפשר להיות בטוחים שהם באמת ידאגו לו. כלומר למדינה יש תפקיד לדאוג גם לחלשים ולנזקקים ולהסתכל גם דרך העיניים שלהם כאשר באים להכריע בהחלטות. מצד שני רולס גם האמין בכלכלה חופשית ובבעלות פרטית, הוא לא היה קפיטליסט אלא חשב שרק צריך לאזן את יחסי הכוחות כדי שיהיה דאגה גם לחלשים אבל להשאיר את השוק החופשי. כלומר היה לו שילוב בין הליברליזם- החופש והחירות של הפרט על קניינו לבין הרווחה- לפיה ניתן לפגוע במעט בקניין כדי לדאוג לחברה ולחלש.

10

(2)

הרומנטיקה היא תנועה שקמה במאה ה-19 כתנועת נגד לתנועת הנאורות. הנאורות דגלה במחשבה ובידע האדם, היא שמה את התבונה במרכז ואת המחשבה על העולם. היא הטילה ספק באמונות קודמות וערערה את מעמד הכנסייה, היא הייתה תחילה של החילון. כנגד לכך התחילה תנועת הרומנטיקה ששמה דגש על הרגש. היא האמינה בספונטניות, בכמיהה, כיסופים, חזרה למקורות ולרגשות הישנים. היא העריצה גיבורים שהתאפיינו באומץ, לב גדול, וגבורה. היא האמינה שיש לחוש את העולם ולא להסתכל עליו רק דרך עייני התבונה והשכל.

תנועת הרומנטיקה גרמה לשיבת הלאומיות, היא שמה דגש על המשותף, הרגש ואנשים חיפשו להיות חלק מקבוצה שוב וכך חזרה התודעה הלאומית של הארצות השונות. עזר לכך גם החלל שנוצר לאנשים עקב היחלשות הכנסייה בעקבות תנועת הנאורות ולכן הם חיפשו משהו שישלים להם את הריק.

ניתן לראות את הביטויים לתנועה זו הן בספרות והן במוזיקה.

מוזיקאים מפורסמים שהושפעו מהרומנטיקה היו צייקובסקי, שופן ובטהובן. יש 2 סוגים של יצירות, אחד יותר פומפוזי ומרשים כמו בטהובן ואחד יותר רגיש וקטן כדוגמת שופן.

ישנם גם סופרים שהושפעו וכתבו בצורה רומנטית כמו וודסוורת ומרי

10

(3)

ניתן לראות תפיסות רפוליקניות ברומא. הם שמו במרכז את טובת המדינה, הם האמינו שיש לפעול למענה ולטובתה. הם חינכו את האזרחים לכך שהמדינה היא המרכז. המדינה שואבת את כוחה מהאזרח ולכן היא צריכה לפעול למענו ולטובתו. היו קיסרים רומאיים כמו יוליוס קיסר שהדמות שלהם הייתה כה חזקה ומשמעותית עד שהם לא ראו לפעמים את האזרח עצמו. כתגובת נגד קמו דעות של אינדיבידואליזם. הם ראו ערך לאדם עצמו. הם רצו שהאדם יגשים את עצמו ושאיפותיו. רומא הייתה אימפריה ענקית שכבשה מקומות רבים. היא התפצלה בהמשך לצד המזרחי והמערבי.

מקיאבלי היה הוגה דעות ופילוסוף מודרני. הוא כתב 2 ספרים חשובים שמבטאים את הוגותו "הנסיך" ו"דיונים"

לכאורה 2 הספרים סותרים זה את זה מכיוון שהנסיך מדבר על מלוכת יחיד חזק לעומת "דיונים" שמדבר על מדינה רפוליקנית. יש המיישבים את סתירה זו בכך שאומרים שהוא לא באמת האמין בנסיך וכתב אותו רק בגלל שפחד ממשפחת המלוכה דאז שעבד אצלם. ויש כאלה שאומרים שהנסיך זה שלב בדרך להתפתחות של מדינה רפוליקנית.

"הנסיך" בעצם מתאר מדינה שבראשה עומד שליט חזק, איתן שדואג לאזרחים שלו וחושב עליהם. לנסיך יש תכונות מיוחדות ולא סתם הוא מנהיג המדינה.

"דיונים" זה הספר המהותי שלו שהשפיע מאוד על התפיסה הרפוליקנית המודרנית. הוא מתאר שם מדינה חזקה שפועלת לטובת העם, יש חינוך של האזרחים לטובת המדינה ולפעול למענה. הוא מבדיל בספר בין אתיקה פרטית בין בני אדם ובין אתיקה מדינית. הוא אומר שבין בני האדם הפרטיים צריך לפעול במוסר ותחת כללים אתיים אבל לעומת זאת אין שום דבר שמגביל את המדינה, לא דת ולא מוסר. המדינה לא רק יכולה אלא **צריכה** לפעול בניגוד למוסר למען המדינה. מנהיג טוב הוא מנהיג שלומד הן מהאריה והן מהשועל- כלומר הוא צריך להיות גם ערמומי ותחמן ולא רק חזק וגיבור כפי שהיינו מצפים.

את התפיסה הזאת ניתן לראות בהגות הרומאית שאמרה שצריך לעשות הכל למען המדינה ולטובתה ולא חשובים האמצעים- גם בטלות מוחלטת של זכויות אדם. כפי שאמרתי כולם עשו למען המדינה אדם טוב=אזרח טוב. אפשר "לדרוס" את מה שבדרך לטובת המדינה. עדיין ניתן לראות אצל מקיאבלי משהו מודרני יותר בכך שלאנשים כן יש זכויות בהגותו והשליט הוא לא כל יכול, הוא מוגבל.

תשובה עבור שאלה מס' 11 (10 נק' - שאלת בחירה 4/10)

ענקי הפופ בתרבות המודרנית השפיעו דרך המוזיקה שלהם גם על תפיסות של אנשים, פוליטיקה והשפעתם הייתה רחבה מאוד מבחינה עולמית. ניתן לקחת 3 דמויות מרכזיות כדוגמא לכך. ג'ון לנון- היה סולן להקת הביטלס, האמין במסרים של שלום, אחדות ואהבה בין כל העולם. הוא נרצח ע"י מעריץ ליד אשתו יוקו-אונו. הוא כתב את השיר imagin שמדבר על מסרים שצריך לדמיין את העולם ללא מחסומים, ללא קשר לתרבות, גזע מין אלא רק דרך אהבה ושלום. בוב דילן היה מהפכן בכך שהכניס לשיריו ממש מסרים פוליטיים ופילוסופיים. בוב מרלי גדל באפריקה. הוא מת מסרטן בגיל צעיר יחסית. הוא האמין בתורת הרסטפאיי של שלמות הגוף. גם לו היה מסרים של שלום אהבה ואחדות בשיריו, ניתן לראות זאת בשיריו "dont worry be happy" ועוד. ככלל ענקי תרבות אלו היה מיוחדים כי הצליחו מאוד בעולם, השפיעו עליו וגרמו לשינוי תפיסתי אצל מי שאהב ושמע את שיריהם, עד היום.